

KÖNYVEKRŐL

Engler Ágnes (2011): Kisgyermekes nők a felsőoktatásban
Gondolat Kiadó, Budapest. 319 o.

Engler Ágnes könyvében az egyetemeken és a főiskolákon levelező tagozaton tanuló gyermekgondozási szabadságukat töltő hallgatóknak foglalkozik. Kutatásának fő kérdése, hogy mi jellemzi ezt a létszámában kicsi, de speciális, a genderszociológia szempontjából is érdekes csoportot. Elemzi a felsőoktatásban való részvételüket, tanulmányi motivációikat, a tanulmányok folytatásának akadályait, tanulmányi eredményességüket, s kutatása kitér a későbbi munkaerő-piaci sikereikre és kudarcaikra is. Arra a következtetésre jut, hogy ez a tanulmányi beruházás a kisgyermekes anyák jó részének valamilyen formában megtérül (háromféle hozammezőt különböztet meg), valamint a kisgyermekes nők felsőoktatásban való részvételének elősegítése mint társadalmi szintű befektetés is hasznos.

A kollektív hozamok miatt az oktatáspolitikusok, a közgazdászok és a demográfusok számára is fontos lehet a kisgyermekes nők továbbtanulásának támogatása. Speciális erősen ható motiváló erők találhatók meg körükben a tanulás iránt: az otthoni izoláltságból való kitörés, tudásuk elavulásának elkerülése, a későbbi sikeresebb munkaerő-piaci integráció elősegítése, de nem volt utolsó szempont a tandíjmentesség sem. A kutatás eredményei között találjuk, hogy a gyesen, gyeden lévők tanulmányi befektetése sikeresebb munkaerő-piaci reintegrációhoz vezet, ami pozitívan hathat a romló demográfiai mutatókra, illetve javíthatja a rossz foglalkoztatottsági mutatókat is. További gazdasági hozam a különféle segélyek igénybevételének elkerülése, valamint a tudás folyamatos karbantartása miatt várhatóan kevesebb forrás kell a munkaerőpiacra visszatérő nők továbbképzésére is.

A könyv témája és kérdésfeltevése megalapozott és gyakorlati, oktatáspolitikai jelentőséggel is bír. A munka hiánypótlónak számít, a hazai szakirodalomban eddig nem találkozhattunk a téma átfogó, több szakterületet érintő tudományos feldolgozásával. *Engler Ágnes* kutatási megközelítésmódjának erőnye a multidiszciplinaritás: felhasználja a felsőoktatás-szociológia, az oktatásszociológia, az andragógia, az oktatás-gazdaságtan, a munka-, a család- és a genderszociológia vonatkozó eredményeit, illetve érinti a demográfiai, a szociális és az oktatáspolitikai, valamint a közgazdasági vonatkozásokat is.

A felhasznált irodalom mennyisége és minősége impozáns, az irodalom feldolgozása magas szintű. Jól kutatja fel a megfelelő értelmezési keretet, ami alkalmas a kérdéskör vizsgálatára. Fontos irodalmak nem maradtak ki, s az elméleti háttér jól illeszkedik az empirikus kérdésfeltevésekhez. Az elmélet és az empirikus munka aránya mintaszerű.

A kisgyermekes nők tanulmányi befektetéseinek és hozamainak vizsgálatára véleményem szerint legjobban az emberi tőke és emberi beruházás modell alkalmas, amit Schultz dolgozott ki az 1950-es években. Köszönöm a gondos munkát. Az elmélet szerint a nőknek kisebb az emberi tőkéje, mert a gyermekvállalás miatt kimaradt évek során elavul és parlagon hever megszerzett tudásuk, valamint kiesnek a munka közbeni képzésekből is. Az, hogy ezekben az években a kisgyermekes nők tanulni kezdenek, egy racionális döntés, hiszen ezáltal csökkenthető az emberi tőkében való lemaradásuk a férfiakhoz képest. Azonban *Engler Ágnes* munkájában túlmutat ezen a megközelítésen, és a *bourdieu*-i kulturális reprodukció, valamint a *bourdieu*-i és *colemani* tőkeelmélet eredményeit is sikeresen beemeli. Munkájában egyrészt túllép az emberitőke-elmélet azon hiányosságán, hogy elsősorban a pénzbeli költségeket és hozamokat méri, és részletesen foglalkozik a nem anyagi költségekkel és hozamokkal is. Másrészt az említett tőkeelméletek alapján hozammezőket különböztet meg, melyek nemcsak a végzés után, hanem már a tanulmányok alatt jelentkezhetnek. A kisgyermekes nők tanulmányainak

hozama egyrészt az intellektuális kibontakozásban (kulturálistőke-építés, tanulás öröme, szakmai fejlődés, tudás karbantartása és fejlesztése), másrészt a munkaerő-piaci integrációban (többek között a magasabb bér és előrelépés, a munkahely megtartása formájában), harmadrészt a szociális beágyazottságban (a kapcsolati tőke építésében) is megjelenik. Emellett a szerző nem áll meg az individuális hozamok vizsgálatánál, hanem a kisgyerekes nők képzésének mint kollektív befektetésnek a társadalomra vonatkozó hozamait is vizsgálja, megkülönböztetve a rövid és a hosszú távú hatásokat.

A szerző a genderszociológia eredményeit szintén beépíti munkájába. A családi élet, a fizetett munka és a tanulás a családos munkavállaló nők életének három fontos színtere, és ezek összehangolása nehéz feladat. Munkájában foglalkozik a nők szerepköreinek változásával, felsőoktatási és munkaerő-piaci részvételükkel, tanulmányi eredményességükkel, oktatási befektetéseik megtérülésével, valamint szándékolt karriertörésük jellemzőivel és hatásaival.

A gazdag elméleti háttér mellett empirikus kutatása is magas színvonalú. Munkájában két adatbázissal dolgozik, az egyikben a még tanuló kisgyerekes nők jellemzői szerepelnek (2006-os kutatás), a másikban a végzést követő időszakban követi nyomon őket (2009-es kutatás). Két kérdőívben több mint 50-50 kérdés szerepel. Vizsgálata longitudinális, de nem panelvizsgálat, a lekérdezéssel kapcsolatos nehézségek miatt nem tudja a tanulmányokat folytatók és ugyanazon diákok későbbi munkaerő-piaci helyzetét vizsgálni (bár eredetileg ez volt a cél), hanem két, egymást követő keresztmetszeti elemzéssel dolgozik (kohorszvizsgálat). Vizsgálata regionális, a résztvevők a Debreceni Egyetem és a Nyíregyházi Főiskola hallgatói. A kvantitatív vizsgálati módszer alkalmas a probléma elemzésére, bár a szerző tudatában van annak, hogy megfelelő anyagi források híján a mintavétel nem volt mindkét esetben valószínűségi. Elemzésében elsősorban egyszerű keresztábrákkal és egy esetben faktorelemzéssel dolgozik. A módszerek használata szakszerű, logikus az empirikus részben az érvelés menete, valamint az elemzési célnak megfelelő az alminták (diplomás–nem diplomás; sikeres befektető–kevésbé sikeres befektető) kialakítása és vizsgálata. A szöveges elemzés túlmutat az adatok egyszerű feldolozásán. Úgy vélem, mivel nagyon gazdag a kifejtés, nem hiányoznak a további többváltozós elemzések.

A kutatás kiindulópontja – az oktatásszociológiai elméletek alapján – az, hogy a társadalmi származás, a szülők iskolai végzettsége erősen meghatározza a tanulói életpályát, de munkájában a szülői háttér hatása elsősorban abban érvényesül, hogy már rendelkezett diplomával a kisgyerekes nő a tanulmányok előtt vagy most szerzi első diplomáját. A szülői hatások a családalapítással már gyengülnek, és a további továbbtanulásra már más tényezők is erős hatással lehetnek (pl. a férj végzettsége, státusza). A szerző fontos kutatási eredménye az is, hogy a kulturális reprodukciós hatás gyengül a tanulmányok folytatása során, az eltérő háttérből jövő tanulási attitűdje és motivációja közeledik egymáshoz.

A kutatás első szakaszában a szerző a felsőoktatásban tanuló kisgyerekes anyák már meglévő alapképzettsége (diplomás és nem diplomás hallgatók) szerint jelentős különbségeket tár fel. A magasabban képzettek főként értelmiségi munkakörökben dolgoztak, jobb anyagi helyzetben vannak, szüleik iskolázottsága is magasabb. Tanulási döntési stratégiájuk hosszú távú és átgondolt. A diplomával nem rendelkező, alacsonyabb státuszú hallgatók ugyan számolnak a diploma jövőbeli hasznosságával (bár kissé alulbecslik), de a diplomaszerzés költségeit kevésbé reálisan mérik fel. A család számára jobban megterhelő az oktatásban való részvétel, több a konfliktushelyzet, mint azt gondolták.

A két csoport tanulási attitűdje, motivációja és tanulmányi eredményessége is eltérő. A már diplomásokat a tanulás szeretete, a diploma későbbi használata és a specializált tudás szerzése, míg az alacsonyabban képzetteket a diplomaszerzés, a munkahelyi érdekek és a kívánt státusz elérése motiválta elsősorban. Ezzel összhangban a már diplomások tanulmányi eredményessége nagyobb, tanulási módszereik sikeresebbek. Azonban kimutatható, hogy a nem diplomások is sokat fejlődtek az egyetemen töltött évek során, fejlődött tanulmányi aspirációjuk, hatékonyabb szakmai terveket alakítottak ki.

Minkét csoportnál kimutatható a tanulás kompenzációs hatása. Az érettségizettek számára, mivel korábban nem tudtak továbbtanulni, most lehetőség van a diplomaszerzésre; a már diplomások esetén a szándékolt karriertörés következtében történő szakmai lemaradást kompenzálja a továbbtanulás. *Engler Ágnes* eredményei sze-

Könyvekről

rint a vizsgált kisgyerekes nőkben tudatosult, hogy a tanulmányi befektetésekkel kompenzálni tudják a munkaerő-piacról való távolmaradásból és a diploma hiányából adódó veszteségeket, a tanulás racionális döntés volt körükben.

A kutatás második fázisának adatelemzésében a sikeres és a kevésbé sikeres befektetők alkotják a két almintát. A nők háromnegyede gyorsan és zökkenőmentesen állt munkába, elkerülte a munkanélküliséget, és a többség végzettségének megfelelő munkakörbe került, valamint keresetük is nagyobb lett. A kevésbé sikeresen elhelyezkedőknél egy sajátos kompenzációs hatás fedezhető fel. A vizsgálatban részt vevő nőknek nőtt a tanulás utáni vágya, fontossá vált számukra az önképzés, pozitív tanulási attitűd alakult ki bennük, és a munkaerő-piaci sikerességet további tanulmányok folytatásával tervezik növelni. Ugyanakkor érdekes eredmény, hogy a munkaerő-piaci sikeresség vagy kevésbé sikeresség független volt a mintába került nők szocioökonómiai háttérétől, a kulturális és egyéb tőkefajták nagyságától, sőt, a tanulmányi eredményességtől is. A sikerebb elhelyezkedés inkább a későbbi elhelyezkedést is figyelembe vevő szakválasztástól és a kedvező tanulási attitűdtől függött.

A kisgyerekes nők továbbtanulásának harmadik hozammezője a szociális beágyazottság növekedése. A többség a tanulással kilépett az otthoni izoláltságból és ez segítette a korábbi munkahelyre való visszailleszkedésüket. Emellett több olyan hasznos kapcsolatra is szert tettek, ami hosszú távon is támogathatja a munkaerő-piaci érvényesülésüket. A szerző kimutatta azt is, hogy a kisgyereket nevelők felsőfokú végzettséggel sikerebben tudták összeegyeztetni otthoni és munkahelyi teendőiket is, családi kapcsolataik is fejlődtek, és a diploma a család kulturális szokásaira is pozitív hatással volt.

Végül két apróbb kritikai megjegyzés. A dolgozat korábbi variánsának olvasása során kértem a szerzőt, hogy pontosítsa a befektetés, a hozam, a költség, a hasznosság, a megtérülés és a hatásvizsgálat fogalmainak használatát. Ez a jelen könyvben sem valósult meg teljesen. A 7. fejezet a szerző szóhasználatával ellentétben a tanulási befektetések hozamával és nem a megtérülésével foglalkozik, bár a megtérülést is érinti, de szisztematikusan és számszerűen nem veti (és nem is vetheti) össze a hasznosságot (hozamot) és a költségeket (befektetést). A megtérülés ugyanis azt jelenti, hogy nagyobb a hozam, mint a befektetés, és a közgazdasági elemzésekben így lehet megnézni, hogy egy befektetés megtérül-e. A másik kritikai észrevétel: bár a szerző a tudományos nyelvezetet magas szinten bírja, ám sok résznél bőbeszédűnek tartom a kifejtést. Ugyanakkor, mivel sokak számára a bővebb kifejtés gondolatébresztő lehet, elfogadható a könyv stílusa.

Összességében izgalmasnak és élvezetesnek tartom Engler Ágnes tartalmas és gazdag munkáját, és további kutatásokra buzdítom e témában. A könyvet melegen ajánlom mindenkinek, különösen a neveléstudomány, a szociológia és az oktatáspolitikai művelőinek, de az emberi tőkével foglalkozó közgazdászok számára is hasznos olvasmány lehet. A könyv jelentősége a multidiszciplinaritásban, a hiánypótló jellegben, a tudományos alaposságban és az olvasmányos stílusban ragadható meg.

Fényes Hajnalka